

41. Там само. – с. 158.
 42. Буряк Б. С. Українська література в Західній Україні, Буковині і Закарпатті // Історія української літератури: у 8-ми томах. – К., 1971. – Т. 7. – С. 380.
 43. Козак М. Ю. Названа праця. – С. 234.
 44. Потушняк Ф. Названа праця. – С. 20.
 45. Там само. – С. 69.
 46. Там само. – С. 104.

НАДІЯ ФЕРЕНЦ

Ф. ПОТУШНЯК ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК

Ф.Потушняк увійшов в історію літератури як поет, прозаїк, автор статей з проблем теорії літератури та рецензій на твори письменників Закарпаття. Зокрема, він виявляв інтерес до проблем специфіки літератури і творчого процесу. Літературу ставив вище від інших видів мистецтва, називав її “духом людства в об’єкті слова” [“Три роди літератури”]. Вважав, що вона організовує первісний хаос вищих і нижчих почувань у душі, “з правдивої душі виводить дійсні і правдиві форми, показує праїдею світу як відчуття великої єдності - життя” [1].

Теоретик порівнював роботу письменника з роботою вченого. Вважав, що письменник, як і вчений, у незначному може побачити щось значне. Філософ, математик, на думку критика, творять схему життя. Ця схема нагадує математичну формулу. У поезії відображається “сама струя життя”.

Ф.Потушняк твердив, що література змальовує життя у формах самого життя. Воно диктує теми, які вимагають від письменника довершення і обробки. Життя, за переконанням критика, це завжди драма із зав’язкою, кульмінацією, розв’язкою. Письменник його не копіює. Художній твір, на думку Ф.Потушняка, є наслідком реагування письменника на світ, його думки, почування, наслідок сприйняття світу. Тому талановиті поети мають достатньо тем, які не дають їм спокою і змушують писати.

Ф.Потушняк високо цінував пізнавальну функцію мистецтва. Художнє слово вважав безсмертним, бо в ньому виявляється “душа і сутність народу”. “Що ми знали б про середні віки, якби не було поезії тих часів? Чи могли б ми

відчутти душу людини середньовіччя без середньовічної літератури?” [2] - запитує критик. Нема старого Риму і римлян, але вони продовжують жити в поезії.

Цікавими є міркування Потушняка про талант, без якого, на думку критика, неможлива поява геніального твору або наукового відкриття. Талант є вродженим, це дар Божий. А ось творчий процес має підсвідомий характер, це свого роду “поетичний транс”. Талановиті поети пишуть “під натиском невідомого”, тому, що не можуть не писати”, а бездарні - заради слави. Геніальні твори - це завжди диктат підсвідомості. “Талант, за словами Ф.Потушняка, творить без випадковості, без стильності, тільки прямо з душі, з природи” [3]. Твір “росте в душі”, “дозріває і народжується”. Народження художнього твору - це “неспокій, біль ... рука сама хватає пензель чи перо, коли то ті перші основи суть і твір виливається як струмень з душі. То само твориться з винахідником” [4]. Художні відкриття, як і відкриття великих законів фізики, математики, зокрема теорії гравітації, кванту, релятивності, - це, за висловом Ф.Потушняка, “миттєве, раптове освітлення духу”. Творчий задум може з’явитися і реалізуватися миттєво. “З виру життя, так раз лише красною хвилинки стане перед нами постать близька, рідна, жива, як гість з вищого світу. Душевні творчі сили напружуються, киплять, ручаї в душі буряться і вириваються на верх ... і родиться тема” [5].

Художнє, як і наукове відкриття, викликає велике почуття радості, супроводжується особливим піднесенням духовних сил митця. Ф.Потушняк згадував Архімеда, який, відкривши свій закон, “біг голій городом і як шалений кричав: “Я найшов” [6]. Критик був переконаний, що будь-яке відкриття не з’являється на голому ґрунті, йому передує велика підготовча робота: “де нива не оброблена, там ніч не росте”.

Твори світової літератури Ф.Потушняк ділив на три категорії: літературу світову, якогось народу і літературу-сурогат. Література світова відображає вселюдські ідеали, думки і почуття. Людина у світовій літературі постає як частина великого духовного буття, носієм якого є людство. До світової літератури відносив роман Сервантеса “Дон Кіхот”. Його головний герой - “сліпе стремління за ідеалами, котрі не суть ясні і означені цілями, а тим і конфлікт з реальним світом, котрий представляє Санчо. Се два неумираючі типи не тільки

в світі, але і в самій людині" [7]. Бажання пізнати загадковий і таємничий світ Ф. Потушняк вважав вічним. До образів світової літератури відносив Фауста Гете, Магбета, Ліра Шекспіра, Тартюфа Мольєра і резонно підкреслював, що твори світової літератури виходять за межі часу, простору, народу.

Народна література, на думку Ф. Потушняка, "обмежена передусім на свій народ, прив'язана до міста і племені ... Народна душа в художнім творі генія стає перед нами у яснім світлі, без загадки" [8]. Ця література є основою "себепізнання народу", його духовною силою. Вона захищає народ, підносить, об'єднує, зміцнює і є тією криницею, з якої народ п'є духовну силу і в якій видить свій духовний лик" [9].

Цікаві міркування Ф. Потушняка про тенденційність літератури. Відомо, що революційні демократи вважали тенденційність вічною ознакою літератури від найдавніших часів. Думки Ф. Потушняка розходяться з такими поглядами: він справедливо підкреслює, що тенденційна література обмежується інтересами певного класу, партії. У такій літературі естетичне і духовне підпорядковані певній партійній меті. Така література однобічна і войовнича.

Третій тип літератури ставить собі за мету розважити читача, і Ф. Потушняк називає її сурогатом. В основі такої літератури низькі інстинкти і пристрасті. Вона рідко повчає, не вибираючи засобів для своєї мети. З таким твердженням можна було б погодитись, але, як нам здається, теоретик явно недооцінює розважальної функції мистецтва. Зате можна погодитись з Ф. Потушняком, що художня література, на відміну від скульптури і малярства, ширше і глибше змальовує життя людини. У художній літературі критик цінить правдивість, зв'язок із життям. Цим критеріям, на його думку, відповідає повість О.Маркуша "Юліна", тема якої має життєву основу, а образи - живі, повнокровні. У О.Маркуша бачив свій підхід до життя, а воно у письменника - "велика гра без трагедій і з надихом оптимізму" [10]. Позитивними якостями повісті вважав ясність, лаконізм, динамізм картин. Він рекомендує повість О.Маркуша "Юліна" для шкільних бібліотек і широкого кола читачів.

На друге місце в літературі краю, після О.Маркуша, Ф.Потушняк ставить творчість Юрія Станчука (псевдонім Юрія Станиця), який пише мало, але цікаво, umie "говорити в

своїх оповіданнях від початку до кінця такою бесідою і таким способом, як се знає говорити сам народ" — Ю.Станчук не відступає від теми, вмie будувати твір, його образи - живі, природні. Недоліками оповідань письменника Ф.Потушняк вважав те, що їх автор філософує по-селянськи, сприймає життя так, як бачить або так, як йому кажуть. Звідси буденна простота тем і характерів, а ще - поверховість тематики, моралізаторство, фотографізм. Життя селянина у Ю.Станчука - веселе, щасливе, з домішками таких-сяких клопотів. Критик дорікає Ю.Станчуку й те, що імена героїв автор бере не з білківської місцевості. Наприкінці рецензії вважає, однак, оповідання Ю.Станчука прекрасною лектурою.

З оцінкою Ф.Потушняка оповідань Ю.Станчука не погодився тогочасний, інший критик, який підписав себе криптонімом Х.В. Він, зокрема, заперечив думку Ф.Потушняка про оповідання "Червена йонатаночка", яке нібито написане під впливом О.Маркуша. А на пораду критика брати імена з білківської околиці іронічно зауважив, що Ю.Станчук бере матеріал не з білківської, а з тячівської і буштинської околиць.

Рекомендація вчитися майстерності у О.Маркуша зустрічаємо в рецензії Ф.Потушняка на книжку П.Соломоновича (псевдонім П.Міговка) "Малі люди". У рецензії висловлено чимало зауважень. Серед недоліків оповідань Соломоновича критик називає поверховість зображення життя простої людини, описовість, зайве моралізаторство, відсутність психологічного заглиблення, неприродність поведінки персонажів. "П.Соломонович, — відзначає Ф.Потушняк, - дивиться на життя очима своїх героїв, не зазираючи под укрита духа" [12]. Такі недоліки є не лише у П.Соломоновича. Вони стосуються прози усіх закарпатських письменників, які обмежуються фіксацією зовнішніх сторін життя, охоплюють смішні факти, щоб розсмішити, вони засуджують зло, хвалять добро, іноді описують горе і доброту русина. Єдина позитивна особливість творів П.Соломоновича, вважає Ф.Потушняк, - це стиль ("гладкий і видержаний"). Рецензію на збірку оповідань П.Соломоновича критик закінчує побажаннями "сокотитися моралізаторства", викреслювати необов'язкове, "менше писати, а більше обробляти свої теми".

Жодних зауважень не висловив Ф.Потушняк на адресу комедії М.Шіллера і В.Грабаря "Коваль Вакула". Похвалив

комедію за вдалу композицію, драматизм, повноту дії, живність діалогів, чистоту і природність мови.

Ф.Потушняк слідкував за публікаціями творів письменників Закарпаття поза межами рідного краю. Про це свідчить стаття "Зоря Галицька як Альбум на г. 1860 і подкарпатська література". Появу в галицькому виданні творів О.Духновича, О.Павловича і А.Крालицького Ф.Потушняк пояснював браком літературних видань на Закарпатті. Найбільшу увагу приділив критик повісті А.Кралацького "Пастир в полонині", сюжет якої автор запозичив з румунського переказу - казки. На жаль, читачеві важко догадатися, який саме румунський твір мав на увазі Ф.Потушняк. Про вірш О. Духновича "Хліб душі" критик сказав, що він "красний думкою", написаний майже народною мовою і вели коруським правописом, однак звинуватив автора в тому, що письменник часто переробляв чужі твори.

Ф.Потушняк мріяв про ті часи, коли книжки закарпатських письменників стануть народною потребою. У статті "Читач і книга" він порушив такі проблеми, які зостаються актуальними і в наш час. Ф.Потушняк виділяє три групи читачів. До першої відносить творців літератури і тих, для котрих вона є об'єктом прямого зацікавлення, тобто предметом роботи, - учителів і учнів. У школі книга створює духовну атмосферу. Школа - справжнє "місце культу книги і її перша лабораторія".

Друга група читачів - це інтелігентна публіка, "чтоби задержати свое інтелігентное ниво, мусить черпати із студні общего духа, котрий прямо і живе, і матеріалізується в ній" [13]. Примус, який є у школі, тут замінений доброю волею. Ф.Потушняк вважає, що інтелігентна публіка є першим об'єктивним споживачем літератури, середовищем і матеріальним рушієм. Між споживачем і літературою лежать соціальні умови, які впливають як на зміст, так і на форму літератури.

Третя група читачів - це, на думку Ф.Потушняка, - широкі народні маси. У них є потяг до простих літературних проявів, потреба розваги. Тому екзистує спеціальний рід літератури, що задовольняє ту психічну потребу. Друга і третя група читачів є найбільш динамічною, від них залежить розвиток літератури, вони представляють літературне середовище.

Ф.Потушняк вважає, що читачі мало цікавляться місцевою літературою, бо вони культурно не дозріли, мають обмежений

світогляд. Друга причина криється у самій літературі: "Наша література, не вистарчаючи як по стороні квалітi, так по стороні квантити" [14]. Інтелігенцію не задовольняє наша література, відзначає Ф.Потушняк, бо вона слаба, тому вони цікавляться плодами чужої літератури. Соціально-політичні умови краю сприяли вивченню мов. Місцева література примітивна, тому книжковий ринок - вузький. Основним читачем крайової літератури є село. Інтелігенція Закарпаття настільки слаба, що не може репрезентувати народ. Ф.Потушняк висловлює сподівання, що невдовзі вона почне жити культурним життям, засвоювати здобутки культури, як і інтелігенція інших народів. Художню літературу він вважав тим суспільним фактором, який здатний об'єднати народ.

Літературно-критична спадщина Ф.Потушняка невелика. Крім окремих теоретичних міркувань, він відгукувався на окремі твори своїх краян, іноді торкався проблем теорії мистецтва, намагався підняти місцеву літературу на вищий рівень. Зроблене Ф.Потушняком в галузі теорії і літературної критики є певним внеском в історію літературно-критичної думки Закарпаття початку 40-х років ХХ століття.

Література

1. Потушняк Ф. О літературі // Літературна неділя. - Ужгород, 1941 (I). - С. 75.
2. Потушняк Ф. Тема // Літературна неділя. - Ужгород, 1941 [I]. - С. 140.
3. Там само.
4. Потушняк Ф. О літературі. - С. 64.
5. Там само.
6. Там само.
7. Потушняк Ф. Три роди літератури // Літературна неділя. - Ужгород, 1942 (II). - С. 246.
8. Там само.
9. Там само.
10. Потушняк Ф. Александр Маркуш: Юлина, повість // Літературна неділя. - Ужгород, 1942 (II). - С. 118.
11. Потушняк Ф. Юра Станчук. Подарунок // Літературна неділя. - Ужгород, 1942 (II). - С. 52.
12. Потушняк Ф. Петро Соломонович. "Малі люди" // Літературна неділя. - Ужгород, 1941 (I). - С. 39.